

שום על מצבת רבינו
בווארשא

ומי שישתדל בהדפסת
הספרים יהיה לו המחבר
למליץ אם יהיה לו זכות

גליון "והיו הדברים"

מתורת הגה"ק ר' אריה ליב ציניץ ז"ע
אבד"ק פלאצק ובסוף ימיו בווארשא

פ' בהר תשפ"ב

אמות של ארץ ישראל (ע"ל תוס' ב"ב מד ד"ה דלא). וזה שהראה ליעקב שנקודת מרכזה אינו רק ארבע אמות.

מענה בטלה טענת ירושה, שמצד הירושה אין להם רק כפי שורש מרכז ארץ ישראל שאינו רק ארבע אמות כמו שהראה ליעקב, רק נאמר לו "ופרצת ימה וקדמה צפונה ונגבה", היינו כשיהיה הדור מוכשרין וראויים תחזיק כל יושביה, כי תתרחב לבלי שיעור וערך כפי ריבוי האנשים.

והנה מצינו ענין זה גם בהר סיני שהיה נמוך שבהרים (סוטה ה), ומצינו בגמרא (שבת פח.) "ויתייצבו בתחתית ההר" שכפה עליהם הר כגיגית, נמצא שכולם התייצבו בתחתית ההר שהיה התרחבות להר לכסות כל המחנה, אם כן מזה יקחו שהוא יתברך נותן להם הארץ שהיא גם כן ארץ קדושה וקרובה לרוחני שאינו נגדר במקום.

לכן נאמר "וידבר ה' אל משה בהר סיני לאמר", אחר שהגלות מארצם בעוון השמיטה היה, אולי ימצאו פתח לנפשם לומר שהגיע להם בירושה, ולזה הורה להם "בהר סיני" כמו שההר היה לו סגולת התרחבות שלסיבת קדושתו שנבחר ממנו יתברך ליתן התורה עליו, כמו כן ארץ ישראל מתכווצת ומתרחבת, ואם כן אם ישמרו השמיטה תתרחב ואם לא תתכווץ ער שלא ישאר לכל אחד רק ארבע אמות.

ובזה מובן השאלה על מה אבדה "הארץ", כי נתכווצה ולא נודע מקומה איו. ואם היו חייבין לגלות שתקיא הארץ אותם היה לה לארץ לישראל בשלימות, והיה זה להם לעונש יותר אחר שהארץ רחבת רים וכגן עדן והם גלו ממנה, והיתה התשובה על ידו יתברך "על עזבם את תורתני", רצה לומר שהם חזרו מקבלת התורה לטעון טענת אנוסים היינו, אם כן אחר שהגזירה היתה עבור שביעית שתרץ שבתותיה, בהכרח להמציא המצאה בכדי שלא יהיה להם טענה על הארץ אשר בירושה היא להם מאבותיהם.

ובזה מובן מה שאמרו שלא ברכו בתורה תחילה, כי הברכה הוא על הציווי אשר קדשנו במצוותיו וצווננו כו', ואחר שפרקו עול תורה מעליהם לטעון טענת אונס לא שייך הברכה כלל. (מלא העומר)

*

"וכי תמכרו ממכר לעמיתך עמיתך אל תונו איש את אחיו". אמר במכר בלשון רבים וגם הלשון ממכר עיין באלשיך. ויש לומר כי יש חילוק מי שקונה למכור צריך ליקח בזול יותר כדי שיוכל למכור לחבירו במקח השווה וגם הקונה, וזהו "וכי תמכרו ממכר", והיינו במה שהוא "ממכר" לעמיתך, ואם כן יגרום שגם הלוקח ממך יאנה את הלוקח מן החנוני, נמצא שאם אין החנוני מוצא מי שיוכל לאנותו הרי אינית את החנוני שלא קנה במקח שראוי לחנוני שיוכל להרויח, ואם החנוני מאנה גם כן את הלוקח, הרי שניכם גורמים בנזקין, לכן אמר "אל תונו", גם שניכם "איש את אחיו", שבמה שאתה מאנה לחנוני, החנוני חוזר ומאנה ללוקח. לכן אמר "אל תונו", גם שניכם "איש את אחיו". שכמו שאתה מאנה את החנוני, החנוני חוזר ומאנה ללוקח. (מלא העומר)

בהר סיני לאמר. כבר פירש רש"י מה ענין שמיטה אצל הר סיני. ויראה לפרש ויובן גם כן דברי חז"ל בנדרים פא. אמר רב יהודה אמר רב מאי דכתיב "מי האיש החכם ויבן את זאת", דבר זה נשאל לחכמים ולנביאים ולא פירושוהו עד שפירשו הקדוש ברוך הוא בעצמו דכתיב "ויאמר ה' על עזבם את תורתני וגו'" היינו לא שמעו בקולי היינו לא הלכו בה, אמר רב יהודה אמר רב שאין מברכין בתורה תחלה.

וכבר תמחו רבים הלא היה בידם הרבה עבירות. וגם למה לא מצאו כולם מענה על מה אבדה הארץ. גם אמרו שם "ולא הלכו בה", שלא ברכו בתורה תחילה. אמנם יראה על פי מה שכתב הרשב"א בשבת פ"ח. א ויתייצבו בתחתית ההר מלמד שכפה עליהם ההר כגיגית, ואמר אם מקבלים אתם תורתני מוטב ואם לאו שם תהא קבורתם, אמר רב אחא בר יעקב מכאן מודעה רבא לאורייתא, אמר רבא אף על פי כן הדור קבלוה בימי אחשוורוש. והקשה הרשב"א הובא בחידושי הכותב בעין יעקב שם אם כן למה נענשו, ויתרץ שמכל מקום ארץ ישראל לא ניתן להם כי אם על דעת שישמרו התורה כמו שנאמר (תהלים קה מד-מה) "ויתן להם ארצות גוים ועמל לאומים יירשו בעבור ישמרו חוקיו ותורתיו ינצורו".

אמנם לפי שטחיית הכתובים סיבת הגלות היה בעבור השמיטות שלא שמטו כמו שנאמר "עד רצתה הארץ את שבתותיה", והטעם יתבאר להלן א"ה. והנה שמיטה היא דבר שרק בני ישראל מצווים להם טענת מודעה רבה ואנוסים, ואי משום שנתן להם על תנאי הרי יש להם טענה שבא להם בירושה מאברהם, ועל השביעית לא נצטוו קודם מתן תורה. ולזה אחר שוב כי מבואר בקרא פרשת ויצא (בראשית כח יג-יד) שהבטיח הוא יתברך ליעקב "הארץ אשר אתה שוכב עליה לך אתננה ולזרעך והיה זרעך כעפר הארץ ופרצה ימה וקדמה וצפונה ונגבה וכו', ודרשו חז"ל וברש"י שם שקיפלה הוא יתברך לכל ארץ ישראל תחתיו שתהיה נוחה ליכבש לבניו.

ואולם אחר שוב כי דרשו חז"ל כעפר הארץ, (מגילה טז.) כשהם יורדין יורדין עד עפר וכשהם עולין עולין עד לשמים ככוכבי השמים. לכן ירצה בזה היות שהוא יתברך מדריכנו בדרך גלך לכוף לו ערפנו להשתעבד לו יתברך, הנה מראשית כזאת גלוי לפניו לבל יחשבו זרע יעקב היות הארץ ירושה להם מאבותיהם מבלעדי התנאי של "ויתן להם ארצות גוים ועמל לאומים יירשו בעבור ישמרו חוקיו ותורתיו ינצורו", לזה הודיע ליעקב אבינו שכל ארץ ישראל כמותה אינה רק ארבע אמות, רק טבע הארץ להתרחב ולהתפשט כאשר חכמים יגידו באגדתא דחורבן (גיטין נז.) אתרא שהיו בו ששים רבוא עיירות השתא ששים רבוא קנים אינו מחזיק שארץ צבי כתיב, נמצא שכל משך ארץ ישראל רק ארבע אמות ומתפשטת לפי רצון עליון כפי זכות היושבים בה, כמו שנאמר (תהלים קז לד) "ארץ פרי למלחה מרעת יושבי בה", וכן בהיות ישראל במדרגה שלימה לא אמר אדם צר לי המקום שאלין בירושלים, לפי שהיתה מתפשטת כפי שיעור שלימות היושבים בה, ואם אין עושיין רצונו יתברך נתכווצה ארץ ישראל ואין לכל אחד יותר מארבע אמות מקום קבורה אשר כל אחד קונה מקומו להקבר בארבע

*

אחר ולא תרויח יותר מן הנגזר לך וההכרח לחסוך על ידי עלילות דברים או על ידי חולי חס ושלוש כנזכר שם במעשה דרבן יוחנן בן זכאי ואם כן אמר "ויראת מאלהיך", שאני מוכרח להתנהג עמך במידת הדין להפסידך ממקום אחר "אני ה' אלהיכם" שעל כרחך אני צריך לשלם לחברך ההפסד מה שאתה הפסדת לו מן הקצוב לו בראש השנה.

ואם תאמר אעשה לו טובה להונות אותו כדי שלא יפסיד ממקום אחר, לזה אמר "אני ה' אלקיכם", הן לשכר הן לעונש, אין הדבר מוטל עליך, ואתה עשה כמצותי.

(מלא העומר)

*

"ולא תוננו איש את עמיתו ויראת מאלקיך כי אני ה' אלקיכם". יראה על מה פי שאמרו חז"ל (ב"ב י') כשם שמוזנותיו של אדם קצובין לו מראש השנה כך חסרונותיו של אדם קצובין לו מראש השנה, נמצא אם תונה לחבירך אני מוכרח להפסידך ממקום אחר, ולא תרויח יותר מן הנגזר לך, וההכרח לחסוך על ידי עלילות דברים או על ידי חולי חס ושלוש, כנזכר שם במעשה דרבן יוחנן בן זכאי.

ואם כן אמר "ויראת מאלהיך", שאני מוכרח להתנהג עמך במידת הדין להפסידך ממקום אחר, "אני ה' אלהיכם", שעל כרחך אני צריך לשלם ממנו של אדם קצובין לו מראש השנה כך חסרונותיו של אדם קצובין לו מראש השנה נמצא אם תונה לחבירך אני מוכרח להפסידך ממקום

פרקי אבות פרק ד'

תשגיח למעשה, כי אם תחשוב שעיקר הוא ידיעת התורה והמעשה יהיה כטפל בעיניך, כמו בכלי סיבה שהאב סיבה לבן אבל האב הוא עיקרי. וגם לא תאחוז בצד השני שיהיה אצלך הלימוד בגדר כלי כמו קרדום לחתוך בהן שאין כוונתך כי אם לדעת המעשה ויהיה בעיניך הגיון התורה בגדר כלי כמו הפטיש והמעצד, שזוהו סיבה שלא יהיו דברי תורה חשובים בעיניו יען אינו חושבה לעיקר תכלית, אבל באמת תורתנו הקדושה התכלית להדבק בה בעצם.

רבי צדוק אומר אל תעשם עטרה להתגדל בהם ולא קרדום לחפור בהם. שבאמת בתלמוד נמצא גם שניהם שמביא לידי מעשה, ואינו דומה לשאר כלי כמו הפטיש והמעצד שעושים את הטבעת, שאין הנרצה כי אם הטבעת. אבל בתורתנו הקדושה יש בה תכלית בעצם הלימוד שדבק בו יתברך ע"י התורה, וגם הוא סיבה למעשה.

וזהו הכוונה "אל תעשה" דהיינו דברי תורה שיהיה לך "לעטרה להתדל בהם", הרצון שיהיה אצלך עיקרי הלימוד שהוא הסיבה אל מעשה ולא

פלפולא דאורייתא

פרוזבול בשמיטה

דאפילו יהיה מלוה על פה מוקדם אינו ברור שלא יגבה כשיהיה ללוה מטלטלין או קרקעות שיקנה. (גרש ירחים גיטין ל"ז).

*

הקשה הריטב"א למה לי תקנת פרוזבול, הא יכול להתנות על מנת שלא ישמיט בשביעית ונדחקו. ועיין בר"ן גיטין י"ט א מדפי הרי"ף גם כן נזכר בקצרה דזימנין דלא דכירי להתנות, והוא דחוק דמכל מקום למה נמנעו מלהלוות, הא בשעה שנמנע היה יכול לעשות עצות בנפשו להתנות.

לכן נראה לענ"ד דבלאו הכי קשה שהרמב"ם שמיטה ויובל פ"ט ה"י נתן טעם שהרי חייב עצמו במה שלא חייבתו התורה, וצריך עיון שהרי חייב לשלם מן התורה, והתורה הפקיעה החיוב, אם כן כמו שהפקיעה התורה גוף החיוב גם תנאי החיוב נפקע. ועוד, אי תנאי מהני נימא סתמא כפירושו שדעתו שעל דעת כן מלוה לו שלא תשמיטנו שביעית, דלא שדי איניש זוזי בכדי, והלוה ודאי יסכים בשביל שצריך ללוות.

לכן אפשר לומר שגם תנאי זה לא מהני מן התורה דגם תנאי החיוב נשמט, רק לאחר שתיקן הלל פרוזבול שבמה שכותב מוסרני לכם אף שאינו מוסר כלום מהני שלא ישמט, אם כן באומר על מנת שלא תשמיטנו שביעית הוה כאילו התנה שלא יצטרך פרוזבול ולא מקרי עקר מה שכתוב בתורה שהרי בידו לכתוב פרוזבול. אבל אי לא תיקן הלל גם התנאי לא הוה מהני דהתנאי נפקע גם כן כמו שנפקע גוף החיוב.

(ספר מקצוע בתורה חו"מ סי' ס"ז)

רבי יוחנן וריש לקיש כו' אבל שטר שיש בו אחריות נכסים אינו משמט.

וקשיא לי טובא אם כן למה נמנעו מלהלוות, הא אמרינן בעלמא בבא מציעא י"ד. אחריות טעות סופר דלא שדי אינש זוזי בכדי, אלמא דהמלוין דעתן דוקא שיהיה להם אחריות נכסים, אם כן מסתמא כל אחד מלוה בשטר ויכתוב אחריות נכסים ולא יצטרך פרוזבול כלל.

ואף על גב שיהיו גם מלוין בלא שטר טורח פרוזבול למה לי, יתקן שילוו בשטר שיש בו אחריות נכסים, וכל שכן לדברי הירושלמי שביעית פרק י' הלכה א' דאפילו אי אמרינן אחריות טעות סופר אינו משמט שאין צריך תיקון פרוזבול כלל.

ואין לומר דאחריות לא מהני רק ביש לו נכסים ועשה תקנה לאותן שאין להם נכסים דהא התוספות כתבו שלא תיקן פרוזבול רק ביש לו קרקע אבל באין לו קרקע לא שכיח להלוות, אם כן מי שירא שיופקע חובו לא יועיל תקנת פרוזבול דסוף סוף לא ילוננו אם אין לו קרקעות.

ואפשר לסייע מכאן לדעת הגאונים דסבירא להו דמלוה על פה מוקדם קודם למלוה בשטר מאוחר כדאיתא בחושן משפט סימן ק"ד, והשתא יש לומר דודאי אף שהיו קרקעות ללוה ירא להלוות פן חייב מלוה על פה מוקדם, דמלוה על פה לית לה קלא, ויבא המלוה על פה ויגבה הקרקעות קודם שביעית ואז לא יועיל לו האחריות כיון שלא ישארו הנכסים ללוה בשביעית ותשמיטנו שביעית, אבל כי תיקנו פרוזבול שעל כל פנים חיוב על הלוה לשלם לא ימנע מספיקא דמלוה על פה,